

ZÁKLADNÍ TYPOLOGIE JEHLIC V BRONZOVÝCH DEPOTECH DOBY POPELNICOVÝCH POLÍ NA ÚZEMÍ ČECH, MORAVY A SASKA

Jindřich Šteffl

1. ÚVOD

Jehlice náleží mezi chronologicky citlivé artefakty, které nám pomáhají blíže datovat depoty. V depotech se objevují především v mladší době bronzové a od pozdní doby bronzové zaznamenáváme jejich výrazný pokles (Brunn 1968, 93–94). Tento příspěvek je věnován typologicko-chronologickému rozboru jehlic nalezených v depotech, přičemž značný důraz je kladen na jejich geografické rozšíření a rozdíly mezi kulturním okruhem severoalpských popelnicových polí (dále jen SAPP) a lužických popelnicových polí (dále jen LPP) na území Čech. V rámci LPP je posuzována i sousední oblast Saska a Moravy. Mezi oběma kulturními okruhy se objevují také jehlice, u nichž již není možné určit, ke kterému typu náleží; většinou jde o zlomky, kterým není v dalším textu věnována pozornost. Článek vychází z autorovy rigorózní práce (Šteffl 2010), přičemž statisticky počítá s nově objeveným depotem z jižních Čech, který obsahoval jehlici typu Weißig (Chvojka 2010 – ústní sdělení). Jako hlavní zdroj tohoto článku posloužila práce Olgy Kytlicové „Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen“ (Kytlicová 2007).

Jehlice jsou v depotech poměrně častým artefaktem (tab. 1), což platí zejména pro okruh SAPP, u kterého známe z 56 depotů celkem 172 jehlic. Z celkového počtu 197 depotů okruhu SAPP se tedy jejich výskyt váže zhruba na jednu čtvrtinu. K tomuto číslu je možné připočítat ještě výskyt jehlic z kulturně nejistých (avšak předpokládaných) depotů okruhu SAPP, přičemž z 20 těchto depotů se jehlice vyskytly pouze ve 2 depotech, které dohromady obsahovaly 7 jehlic.

Poněkud odlišnou situaci lze pozorovat u okruhu LPP. Ze známých 118 depotů v Čechách byly jehlice nalezeny jen ve 13 depotech, které dohromady obsahovaly 25 kusů. Obdobná situace je patrná u okruhu LPP v Sasku, kde jsou jehlice registrovány jen v 6 depotech z celkového počtu 86. Zde evidujeme dohromady 14 jehlic. Tento stav lze vztáhnout také na celé střední Německo, kde jehlice v depotech hrají celkově bezvýznamnou roli v porovnání s nálezy, které pocházejí z hrobů (Brunn 1968, 199). Většinu typů jehlic z depotů ze Saska lze nalézt také v Čechách, ale existují i určité výjimky. Na Moravě máme zachyceny jehlice v 17 depotech z celkem 92 depotů okruhu LPP. Tyto depoty obsahovaly zhruba 63 jehlic, což je nejvyšší počet ve sledované oblasti okruhu LPP. Je ovšem nutné dodat, že na Moravě u okruhu středodunajských popelnicových polí, který bezprostředně sousedí s okruhem LPP, je zaznamenán dvojnásobný výskyt jehlic (Salaš 2005, 105). Všeobecně se u okruhu LPP jehlice objevují mnohem častěji v hrobové výbavě než v depotech.

Výskyt jehlic je vázán zejména na období mladší doby bronzové (BD–Ha A). Období BD/Ha A1 je také nazýváno obdobím zlomkových depotů, přičemž tento název je nutné spojovat pouze s okruhem SAPP. V tomto období evidujeme u okruhu SAPP celkem 132 jehlic ze 41 depotů. U okruhu LPP se jehlice v této době objevují zejména na Moravě (32). V Čechách (12) a Sasku (10) je jejich výskyt nevýrazný. Od stupně Ha A2 až po stupeň Ha B je ve středním Německu registrován rapidní pokles jehlic v depotech (Brunn 1968, 94).

V depotech jsou obsaženy jehlice v různém počtu, což je výrazný rozdíl oproti pohřebištím. Na pohřebištích vybraných okresů středního Polabí okruhu LPP se jehlice vyskytovaly v jednotlivých hrobech většinou po jednom kuse. V méně případech se objevily po dvou kusech. Totožná situace byla zachycena na pohřebištích v Čechách již ve střední době bronzové, kdy se ve většině pohřbů vyskytovala také 1 až 2 jehlice (Praumová 2010, 46).

		Okruh SAPP (Čechy)	Okruh LPP (Čechy)	Okruh LPP (Sasko)	Okruh LPP (Morava)
Celkový počet depotů s výskytem jehlic/ celkový počet depotů		56/197	13/118	6/86	92/17
Celkový počet jehlic		172	25	14	63
Typ jehlice	Celkem	Počet jehlic v jednotlivých kulturních okruzích			
pečetítkovitá	24	13	3	0	8
dvojdílná s velkou terč. hlavicí	18	16	0	2	0
hřebíkovitá	6	2	2	0	2
typ Weitgendorf	39	37	1	0	1
kulovitá typu Deinsdorf	13	2	4 (z toho 2?)	0	7
kulovitá s prostým krčkem	2	2	0	0	0
makovitá + varianta Lažany	3	1/2	0	0	0
vývalkovitá	21	19	0	0	2
kyjovitá	12	6	5	0	1
bohatě profilovaná	9	5	1	1	2
dvojkónická	16	11	0	2	3
svinutá v očko	17	5	3	0	9
pastýřská	4	0	1	3	0
vřetenovitá	4	3 (z toho 2?)	0	0	1
vázičkovitá	3	2	1	0	0
turbanovitá	2	2	0	0	0
typ Ervěnice	4	4 (z toho 1?)	0	0	0
typ Horgauergreut	1	1	0	0	0
cylindrická	1	1	0	0	0
kolečkovitá typu Leiselheim	1	1	0	0	0
typ Gutenbrunn	1	1	0	0	0
typ Guntersblum	2	1	0	0	1
typ Wollmesheim	2	2	0	0	0
typ Weißig	3	2	0	2	0
typ Únětice	1	1	0	0	0
s jednoduchou terč. hlavicí	2	0	0	0	2
typ Blučina	1	0	0	0	1
s vývalky na krčku	4	0	0	0	4
s vodorovně žebrovanou kulovitou hlavicí	1	0	0	0	1
mískovitá	2	0	0	0	2
spirálovitá	1	0	1	0	0
neurčitelné/zničené	52	30	3	4	16

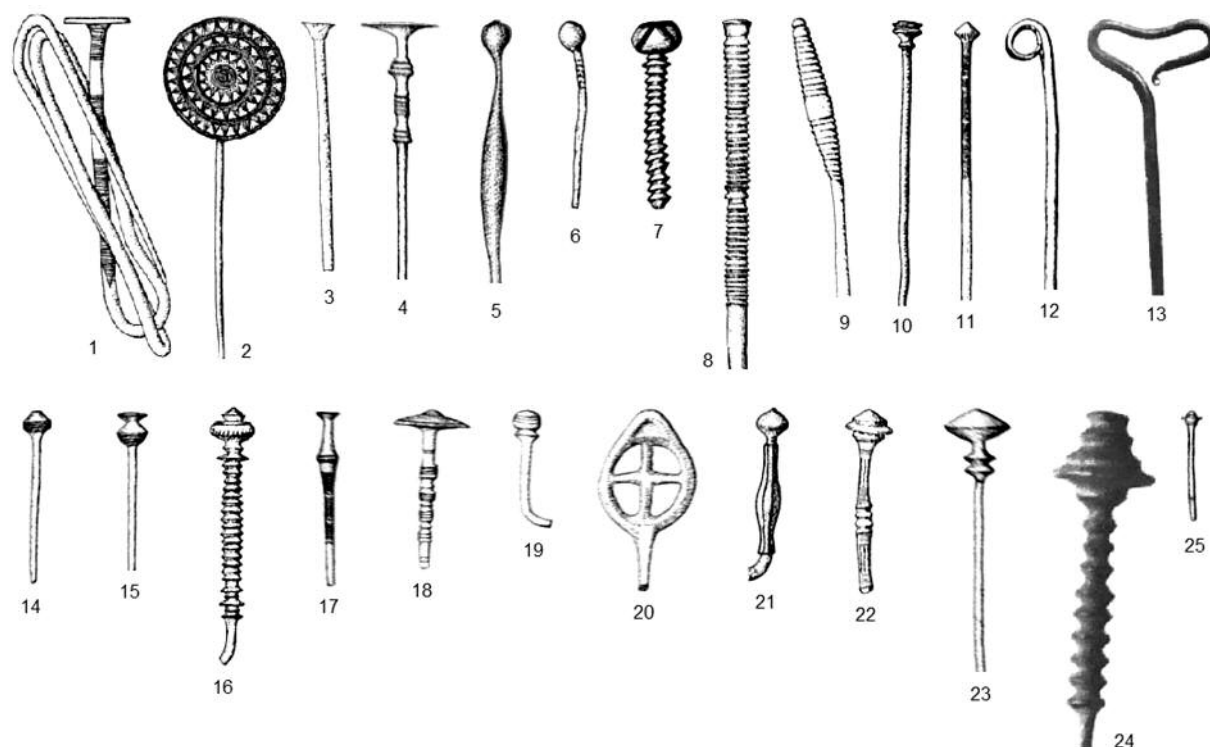
Tab. 1. Zastoupení typů jehlic okruhu severoalpských a lužických popelnicových polí na území Čech, Moravy a Sasko

2. TYPY JEHLIC V DEPOTECH NA ÚZEMÍ ČECH, MORAVY A SASKA

Jehlice s pečetítkovitou hlavicí

Již od stupně BC2 se v depotech setkáváme s jehlicí s pečetítkovitou hlavicí (*obr. 1:1*), která se vyskytuje již ve střední době bronzové a jejíž vývoj pokračuje v mladší době bronzové (*Chvojka 2009, 86*). Je typická především pro oblast SAPP. V horizontu Plzeň-Jíkalka tento typ jehlice evidujeme celkem v 10 případech, které se vyskytly v depotu z Bošovic (3), Hořic na Šumavě (1), Malých Nepodřic (1), z okolí Zvíkova (1), ze Zvíkovského Podhradí (3) a Zbonína I (1). V horizontu Lažany se tyto jehlice vyvíjejí do typu Weitgendorf (*Chvojka 2009, 86*), ale přesto se v depotu z Velvar (1), Lažan I (1) a Kšel (1) vyskytuje ještě starší varianta.

Z okruhu LPP je tato jehlice doložena celkem 11 exempláři, konkrétně z Čech pochází pouze z depotu z Březovic I (1; Ha A1), Nebovid (1; Ha A) a Přelouče (1; Ha A2–Ha B1). Na Moravě je doložena 1 jehlice z depotu Želatovice (BD–Ha A1), která náleží typu s dvojkónickou destičkovitou hlavicí a váže se na starší stupeň popelnicových polí (*Salaš 2005, 106*). Z moravské oblasti mezi tyto jehlice můžeme zařadit ještě jehlici s prostou destičkovitou hlavicí ze Štramberka IV (Ha B1), 2 jehlice typu Štramberk taktéž ze Štramberka IV (Ha B1) a jehlici téhož typu z depotu Lešany I (BD–Ha A1). Tyto dva typy jsou chronologicky necitlivé (*Salaš 2005, 106*). Mezi pečetítkovité jehlice náleží i typ Loštice, který je evidován ve dvou případech z eponymního depotu Loštice (Ha B1) a v 1 případě z depotu Borotín (Ha A1). Jehlice typu Loštice je především spojena se starším a středním stupněm popelnicových polí (*Salaš 2005, 106*). V Sasku nebyl její výskyt zaznamenán. Opět lze tedy pozorovat u depotů okruhu LPP výskyt artefaktu, v tomto případě jehlice s pečetítkovitou hlavicí, v mnohem pozdějším období oproti SAPP, kde se již nevyskytuje. V hrobech okruhu LPP však jde o poměrně rozšířený typ jehlice, který se váže především na střední stupeň a jeho mladší fázi IIb (*Vokolek 2003, 40*).

Obr. 1. Základní typologie jehlic z bronzových depotů (Čechy, Sasko; podle Brunn 1968; Kytlicová 2007; Salaš 2005)

Jehlice s velkou terčovitou hlavicí

Z mladšího období mohylové kultury přetrvává až do počátku mladší doby bronzové dvoudílná jehlice s velkou terčovitou hlavicí (obr. 1:2). V období BD se liší oproti stupni BC výrazným zvětšením průměru hlavice a délky středového trnu (Chvojka 2009, 85). Tato jehlice je poměrně častě zachycena v námi sledovaných depotech. U okruhu SAPP, v horizontu Plzeň-Jíkalka, je známo dohromady 7 exemplářů, které pocházejí z depotu Všetec (2), Újezd (2), Hořice na Šumavě (1), Varvažov (1) a Plzeň-Jíkalka I (1). V horizontu Lažany se vyskytla v 8 kusech, z nichž 5 pochází z lokality Lažany. Jedná se o depoty Lažany I (1), Lažany II (3), Lažany IV (1). Zbylé 3 pocházejí po 1 kuse z depotů Vnoř, Velvary a Bušovice. Horizont Lažany lze považovat za konečný časový úsek jejího výskytu v okruhu SAPP, jelikož z dalšího časového úseku evidujeme pouze 1 exemplář z depotu Radětica (BD-Ha A1).

Z okruhu LPP máme zachycen tento typ jehlice ve dvou případech, přičemž z depotu Weißig (BD-Ha A1) je jehlice nejistá. Druhá jehlice pochází z depotu Kamenz, který je datován do stupně Ha B1, což představuje ohledně časového výskytu těchto jehlic značnou anomálii. Jehlice z depotu Kamenz je specifická dvěma kotoučky na jehle těsně pod hlavicí jehlice, zbytek jehly je odlomen a trn také z velké části chybí. V Čechách a na Moravě se tento typ jehlice u okruhu LPP nevyskytl.

Jehlice s hřebíkovitou hlavicí

Jehlice s hřebíkovitou hlavicí (obr. 1:3) nejsou chronologicky citlivé. Vyskytují se od střední doby bronzové přes dobu popelnicových polí až do doby halštatské na území celé střední Evropy přes Karpaty až po severní Balkán (Říhovský 1979, 46). Ve sledovaném souboru je evidujeme v 6 případech. V okruhu SAPP jsou doloženy celkem 2 jehlice. První pochází z depotu Lažany II (BD), kde se však jedná spíše o pozůstatek jehlice s plochou hlavicí a trnem. Druhá jehlice byla nalezena v depotu Kšely (BD); u ní se domnívám, že jde spíše o jehlici s pečatítkovitou hlavicí.

Z okruhu LPP pochází celkem 4 jehlice s hřebíkovitou hlavicí. Z přelomu stupňů BC/BD známe tyto jehlice z depotu Kounice (1) a Solany (1), který není blíže datován. Z moravské oblasti se vyskytly v depotu Hradisko II (1; BD) a Želatovice (1; BD-Ha A1; Salaš 2005, 106).

Jehlice typu Weitendorf

Z pečatítkovitých jehlic se v mladší době bronzové vyvíjejí jehlice typu Weitendorf (obr. 1:4), u nichž lze rozlišit dvě varianty. První disponuje větší terčovitou hlavicí s masivnějším tělem. Druhá varianta je

drobnější s menší hřebíkovitou hlavicí (Jiráň *et al.* 2008, 215). Tyto jehlice se váží především na stupeň BD a jsou typické zejména pro horizont Riegsee okruhu SAPP (Chvojka 2009, 86). Jehlice typu Weitendorf je rozšířena především na území severního Bavorska a Čech a náleží hlavně k okruhu SAPP. Několik jehlic pochází také z území Moravy (Salaš 2005, 108). V okruhu SAPP se tyto jehlice objevily v 6 depotech, které obsahovaly celkem 37 jehlic. Do stupně BD náleží depot Nečín I (28), Lažany II (2), Velvary (2) a Švarcava (2). Z časového úseku BD–Ha A1 evidujeme jednu jehlici z depotu Radětice a 2 jehlice pochází z depotu Velké Žernoseky II ze stupně Ha A2. Velmi netypický je depot z Nečina I, který obsahoval jen jehlice typu Weitendorf a spolu s depotem Affalterthal z Bavorska jsou dosud jedinými známými depoty, které obsahovaly v inventáři pouze jehlice (Brunn 1968, 94).

Z okruhu LPP pochází jehlice typu Weitendorf z depotu Solany (1), jenž není blíže datován. V moravské oblasti byla tato jehlice zachycena v depotu Hradisko II (1), který spadá do stupně BD.

Jehlice typu Deinsdorf

Jehlice typu Deinsdorf (*obr. 1:5*) mají původ ve středním Podunají. Jsou typického tvaru s kulovitou hlavicí a zesíleným krčkem. Jejich vývoj začíná již ve střední době bronzové (Chvojka 2009, 88). Tento typ nelze považovat za chronologicky citlivý, i když největší rozšíření připadá na mladší mohylové až časně popelnicové období. Není však výjimkou, že přežívají až po celý stupeň Ha A (Salaš 2005, 107). V okruhu SAPP je tento typ jehlice bezpečně doložen z depotu Zahájí (1) ze stupně BD a z depotu Paseky (1), který postrádá bližší dataci.

Z okruhu LPP do této skupiny náleží jehlice z depotu Kounice (1) datovaného do BC/BD a Svádov (1), který není blíže datován. Snad by sem také mohly patřit 2 jehlice z depotu Bříství (BC/BD–Ha A1), ale u nich bohužel postrádáme bližší specifikaci. Četněji zaznamenáváme tento typ v moravské oblasti LPP. Po 2 kusech jsou evidovány z depotu Olšany (BD) a Slatinice (Ha A2). V depotech Mankovice (BD), Bystrice pod Hostýnem (BD–Ha A1) a Sazovice (Ha A1) se našlo po jednom kuse zmiňované jehlice.

Jehlice se zdobenou kulovitou hlavicí a prostým krčkem

Méně čtne oproti typu Deinsdorf jsou v depotech evidovány jehlice se zdobenou kulovitou hlavicí a prostým krčkem (*obr. 1:6*), které lze zařadit do časového úseku BD–Ha A1. Tento typ jehlic je znám jako typ Unterradl a jeho původ je kladen do středního Podunají (Chvojka 2009, 89). V okruhu SAPP je doložen z depotu Rataje II (1; BD–Ha A1) a Lažany III (1; BD). K tomuto typu by se dala přiřadit také poněkud ojedinělá forma jehlice s makovitou hlavicí z Domažlic (BD; *obr. 1:7*). Tato jehlice je v našem prostředí velmi vzácná a lze ji přiřadit k několika variantám jehlic s kulovitou hlavicí, k nimž náleží typ Unterradl (Kytlicová 2007, 26). Speciální forma, která vychází z jehlice s makovitou hlavicí, je tzv. lokální česká varianta neboli varianta Lažany. Jedná se o variantu se silně žebrovanou hlavicí a žebrovaným krčkem (Kytlicová 2007, 27), která se již vůbec nepodobá jehlicím s kulovitou hlavicí. Z depotů evidujeme po jedné jehlici z Lažan I a Lažan II. Tato varianta se odlišuje od jihoněmeckých, švýcarských a východofrancouzských variant pouze rozsáhlým žebrováním krčku, které dosahuje až k hlavicí. Chronologicky je varianta Lažany současná s jehlicemi s makovitou hlavicí z alpských oblastí. Tato varianta se rozhodujícím vlivem podílela na vzniku jehlice typu Weißig (Kytlicová 2007, 27), které mohla sloužit jako předloha. U okruhu LPP není tento typ jehlice v depotech doložen.

Jehlice s vývalkovitou hlavicí

Podle dlouhé hlavice a žebrovaného krčku usuzujeme, že jehlice s vývalkovitou hlavicí (*obr. 1:8*) navazuje na jehlici typu Hammer, která je typická zejména pro mladší část střední doby bronzové. V Čechách je u okruhu SAPP zastoupena zejména v depotech zlomků a velmi často se objevuje i v depotech LPP, kde náleží do celkové tehdejší lužické oikumeny (Kytlicová 2007, 22–23). Největší zastoupení v depotech v Čechách mají tyto jehlice v období BD u okruhu SAPP.

Z okruhu SAPP se s typem Hammer lze setkat ještě v depotech horizontu Plzeň–Jíkalda, konkrétně v depotu Varvažov (1) a Zvíkovské Podhradí (1). Typ Hammer byl zachycen ještě ve stupni BD v depotu Čakov (1). S vývalkovitou jehlicí, která nahrazuje typ Hammer, se setkáváme již na přelomu stupňů BC2 a BD. Do tohoto stupně patří vývalkovitá jehlice z depotu Praha–Dejvice IV. Ve stupni BD jsou tyto jehlice známy z depotů Domažlice (1), Lažany I (3), Lažany II (1), Lažany III (1), Plešivec V (1), Praha–Hradčany (1), Praha–Vinoř (2) a Velvary (1). Z období BD–Ha 1 byly zachyceny v depotu Radětice (3) a Rýdeč I (1).

V moravské oblasti LPP evidujeme jednu jehlici náležící typu Hammer v depotu Jevíčko (BD) a jednu jehlici s vývalkovitou hlavicí v depotu Mankovice (BD). U okruhu LPP v Čechách a Sasku nemáme tyto jehlice doložené.

Jehlice s kyjovitou hlavicí

Od období Ha A1 pozorujeme celkem četný výskyt jehlic s kyjovitou hlavicí (*obr. 1:9*), které jsou pro tento stupeň v Čechách typické. Oblastí jejich vzniku je zejména střední Podunají a také část Balkánu. Tyto jehlice jsou typické především pro stupeň Ha A1 (*Chvojka 2009, 89*). Z okruhu SAPP z období Ha A1 pocházejí z depotů Stradonice (3), Praha-Suchdol II (1) a Vidhostice (1). Posledním exemplářem je jehlice z Velkých Žernosek II, která spadá již do stupně Ha A2.

V okruhu LPP byla tato jehlice zachycena v depotu Březovice I (1; Ha A1) a další jsou známy ze lžovických depotů (Ha B3), konkrétně ze Lžovic I (1) a Lžovic VIa (2). Pravděpodobně můžeme do této kategorie přiřadit také jehlici z depotu Lžovice VIa (Ha B3), která je uváděna jako válcovitá (*Kytlicová 2007, 282*). Na Moravě evidujeme jehlici s kyjovitou hlavicí v depotu Želatovice (1), jenž je datován do stupňů BD–Ha A1. V saské oblasti LPP nebyl tento typ jehlic zachycen.

Jehlice s bohatě profilovanou hlavicí

Dalším druhem jehlice je jehlice s bohatě profilovanou hlavicí. Jedná se o formu charakteristickou zejména pro prostředí Čech a Moravy okruhu LPP (*Vokolek 2003, 39*). Do této kategorie náleží typ Platěnice, který je rozšířen v Čechách, na střední a severní Moravě a v Sasku, dále typ Mostkovice (*obr. 1:10*) a Drhovice-Beckern, které jsou typické zejména pro oblast severní Moravy.

Tato jehlice je vázaná na celý vývoj lužické kultury s největším rozšířením v období BD–Ha A1, což platí především pro typ Platěnice a Mostkovice v moravské oblasti. Typ Drhovice-Beckern je spojen také s mladším obdobím popelnicových polí i přesto, že hlavní těžiště výskytu je kladeno do časného a staršího stupně popelnicových polí (*Salaš 2005, 109*).

V okruhu SAPP pochází tyto jehlice ze stupně BD z depotu Kšely (3), Klobuky (1) a Rýdeč I (1). Jehlice z Rýdče I je též někdy uváděna pod názvem Urberach (*Chvojka 2009, 89*).

Z českého okruhu LPP je tato jehlice známa pouze z depotu z Velimi V (1) z období BC/BD a v saské oblasti byla zachycena v depotu Dresden-Neustadt (1) datovaném do stupňů Ha A–Ha B1. Na Moravě evidujeme jednu jehlici typu Platěnice z depotu Jevíčko (Ha A1) a jednu jehlici typu Mostkovice z depotu Želatovice (BD–Ha A1).

Jehlice s dvojkónickou hlavicí

Poměrně častě se v depotech objevuje jehlice s dvojkónickou hlavicí (*obr. 1:11*). Vyskytuje se v mladší i pozdní době bronzové, přičemž u ní lze rozlišit varianty řazené do mladšího či staršího období (*Chvojka 2009, 90*). V depotech opět silně převládá v Čechách u okruhu SAPP v období BD. Z tohoto časového úseku byly tyto jehlice nalezeny v depotu Lažany II (1), Pětipsy (1), Plešivec VIII (1), Plešivec X (1), Praha-Jinonice (1) a Želkovice II (1). V mladších dobách se objevují již jen sporadicky. Z období BD–Ha A1 je tato jehlice evidována v depotu Rýdeč I (1), ze stupně Ha A1 pochází z Klobuk (1) a z následujícího stupně (Ha A2) byla nalezena v depotu Velké Žernoseky II (1). Poslední dvě pocházejí z depotu Neumětely, který je datován rámcově do stupně Ha A.

V depotech okruhu LPP byly tyto jehlice zachyceny pouze v saské a moravské oblasti. Ze Saska pocházejí z depotu Löbau (1), který je datován do období Ha A1–Ha B1 (u jehlice chybí vyobrazení). Mezi popisované jehlice patří také jedna jehlice z Weißigu (opět chybí vyobrazení; BD–Ha A1). Z moravské oblasti sem řadíme 3 jehlice s prostou dvojkónickou hlavicí z depotu Štramperk IV (Ha B1), které nenáležejí mezi chronologicky citlivé typy (*Salaš 2005, 108*).

Jehlice s hlavicí svinutou v očko

V depotech se často setkáváme také s typem jehlice s hlavicí svinutou v očko (*obr. 1:12*). Jedná se o jehlici, která není chronologicky citlivá a objevuje se po celou dobu bronzovou (*Vokolek 2003, 40*). U okruhu SAPP byla zaznamenána po 1 kuse v depotu Varvažov (BC2–BD), Hořice na Šumavě (BC2–BD), Kšely (BD), Rýdeč I (BD–Ha A1) a Velké Žernoseky II (Ha A2).

U okruhu LPP byla tato jehlice nalezena v depotu Přelouč (1) ze stupně Ha A–Ha B1 a Solany (2), který není blíže datován. V moravské oblasti LPP je doložena 1 jehlice z Jevíčka (Ha A1) a též 1 jehlice z Přestavlk (Ha A1). U depotu z Přestavlk se jedná o typ s háčkovitou hlavicí (původně pravděpodobně s hlavicí svinutou v očko), který je velmi podobný popisovanému typu a rovněž není chronologicky citlivý. Poměrně početný soubor jehlic s hlavicí svinutou v očko (7) pochází z depotu Štramperk IV z období Ha B1. V Sasku zatím nejsou jehlice tohoto typu z depotů doloženy.

Tzv. pastýřské jehlice

Jehlicím s hlavicí svinutou v očko jsou blízké tzv. pastýřské jehlice (*obr. 1:13; Chvojka 2009, 87*), které se vyskytují od stupně BD a pokračují ve stupni Ha A (*Vokolek 2003, 40*) až do konce pozdní doby bronzové (*Chvojka 2009, 87*).

V okruhu SAPP se v depotech neobjevují, oproti tomu jsou celkem běžné v okruhu LPP (především však z hrobů). V Čechách pochází jeden kus ze Lžovic VIa (Ha B3), ze Saska známe dvě jehlice z Medin-
geny a jednu jehlici z Dörghausenu. Z moravské oblasti LPP není tento typ evidován.

Jehlice s vřetenovitou hlavicí

Méně častě se v depotech objevuje jehlice s vřetenovitou hlavicí (*obr. 1:14*). Její starší typ se uvádí pod názvem Gemeinlebar, který je datován do období BD–Ha A (*Chvojka 2009, 90*). Rozšíření této jehlice spadá především do oblasti středního toku Dunaje (*Chvojka 2009, 90*). U okruhu LPP, především ve východních Čechách, je vázána na stupeň BD (*Vokolek 2003, 40*).

V okruhu SAPP je známa tato jehlice z holašovického depotu (1; BD–Ha A1). K tomuto typu snad náleží také jehlice z Klobuk (1; Ha A1) a Želkovic II (1; BD). V okruhu LPP je doložen pouze 1 exemplář z depotu Štramberk VI (Ha B1) pocházející z moravské oblasti, který je řazen ke staršímu typu Gemeinlebar (*Salaš 2005, 109*).

Jehlice s vázičkovitou hlavicí

Jehlice s vázičkovitou hlavicí (*obr. 1:15*) se hromadně objevují v okruhu severotyrolských popelnicových polí. Hojně se také vyskytují v celé oblasti střední Evropy a zasahují až po východní Francii, Švýcarsko a jižní Německo. Na našem území, včetně Moravy, pochází většina těchto jehlic z pohřebišť (*Adamczyková 1953, 666*). Jehlice s malou hlavicí se váží především na stupeň Ha B okruhu LPP. Typy s velkou hlavicí reprezentují období BD–Ha A1 a jejich původ zasazujeme právě do okruhu severotyrolských popelnicových polí (*Chvojka 2009, 89*).

V okruhu SAPP se vyskytly v depotu Staré Sedlo (1) z období BD a Holašovice (1), který je datován do období BD–Ha A1. V okruhu LPP je doložena jedna jehlice ze Svinárek (Ha A1). Všechny tyto jehlice jsou staršího typu s větší vázičkovitou hlavicí.

Jehlice s turbanovitou hlavicí

Velmi ojediněle se v depotech sledovaného území objevují jehlice s turbanovitou hlavicí (*obr. 1:16*), které jsou charakteristické pro horizont Riegsee (BD) v jihozápadních a severoalpských oblastech (*Chvojka 2009, 89*). Nalezeny byly v jihočeském depotu Staré Sedlo (1) ze stupně BD a Paseky (1), který je rámcově datován do období BD–Ha A. Z Pasek jsou uváděny dva kusy (*Chvojka 2009, 89*), ale konkrétně v tomto depotu se mi podařilo dohledat pouze jeden kus.

Jehlice typu Ervěnice

Jehlice typu Ervěnice (*obr. 1:17*) je lokální variantou vycházející z jehlice s vázičkovitou hlavicí. V Čechách se její výskyt omezuje na okruh SAPP pozdní doby bronzové. Jsou známy i ze středního Německa (*Kytlicová 2007, 34*), avšak v oblasti Saska se v depotech neobjevují. Z Čech jsou evidovány v depotu Svržno (1), který je rámcově datován do stupně Ha B. Ze stupně Ha B3 byly nalezeny v depotech Hostomice II (1) a Těchlovice nad Labem (1). Oba tyto depoty náleží geograficky do severozápadních Čech, ve kterých se tento typ jehlice vyskytuje nejčastěji (*Chvojka 2009, 93*). Snad by sem ještě mohla náležet jehlice z depotu Chotusice II (Ha B). V okruhu LPP se jehlice typu Ervěnice neobjevila.

Jehlice typu Horgauergreut

Jehlice typu Horgauergreut (*obr. 1:18*) pochází z Čech pouze z depotu Lhotka (1) datovaného do období BD–Ha A1. Neobjevuje se příliš často. Je vázána především na území jižního Německa a Bavorska, kde předpokládáme její původ. Hlavním znakem je hřibovitý (kuželovitý) tvar hlavice s rytým, koncentrickým a šrafovaným žlábkováním. Časově se vyskytuje především na konci stupně BD (*Kytlicová 2007, 17*).

Jehlice s krátkou cylindrickou hlavicí a vývalkem na krčku

Jehlice s krátkou cylindrickou hlavicí a vývalkem na krčku (*obr. 1:19*) je zastoupena pouze jedním exemplářem z depotu Lhotka (BD–Ha A1) a představuje další doklad existence kontaktů mezi okruhem SAPP v Čechách a oblastí Riegsee, odkud jsou tyto jehlice bezpečně doloženy (*Kytlicová 2007, 30*).

Jehlice s kolečkovitou hlavicí

Další vzácně se objevující typ jehlice ve sledované oblasti pochází opět z depotu Lhotka (BD–Ha A1). Jedná se o středobronzovou jehlici s kolečkovitou hlavicí (*obr. 1:20*), která náleží k typu Leiselheim. Její hlavní rozšíření je v Hesensku, objevuje se však také v jižním Německu a v hornofalcko-západočeském středobronzovém prostředí. I když je výše zmiňovaný depot datován až na konec stupně BD, byl do jeho inventáře zjevně kladen také starší materiál, což dokládá např. právě popisovaná jehlice (*Kytlicová 2007, 31*).

Jehlice typu Gutenbrunn

Jehlice typu Gutenbrunn (*obr. 1:21*) je evidována pouze v depotu Velvary (1) z okruhu SAPP, který náleží do stupně BD (*Kytlicová 2007, 22*). Největší rozšíření této jehlice je patrné v oblasti velatické kultury na jižní Moravě a v severním Rakousku. Mimo toto území byl jeden exemplář nalezen v lužické oblasti na střední Moravě, v oblasti knovízské kultury ve středních Čechách a též v Maďarsku a Sedmíhradsku. Jehlice je datována do stupně BD (*Říthovský 1979, 94*).

Jehlice typu Guntersblum

Jehlice obsažená v depotu Rýdeč I okruhu SAPP ukazuje na charakteristický profil jehlice typu Guntersblum (*obr. 1:22*). Tato jehlice je ze starší literatury známá pod typem Mainz (*Kytlicová 2007, 29*). Je charakteristická pro rýnsko-hesenskou oblast s přesahem do oblasti rýnsko-mohanské. Objevuje se především v časném stupni popelnicových polí (*Kytlicová 2007, 29*). V okruhu LPP je zachycena pouze jedna jehlice z Přestavlk (Ha A1), u níž se jedná o východní variantu vyskytující se hlavně v Bavorsku (*Salaš 2005, 108*).

Jehlice typu Wollmesheim

Jehlici s velkou dutou hlavicí, která je známá pod typem Wollmesheim (*obr. 1:23*), evidujeme v Čechách ve dvou případech. Prvním je jehlice z depotu Rýdeč I, která náleží variantě Weinheim a je specifická převážně pro nejstarší období popelnicových polí. Tato jehlice, jakožto i jiné jehlice a artefakty z depotu Rýdeč I, stojí nejbližší západnímu původu (*Kytlicová 2007, 29*). Druhá jehlice tohoto typu, pocházející z depotu Praha-Suchdol II, náleží variantě Eschersheim, jejíž hlavní rozšíření lze zasadit do rýnsko-mohanské oblasti. Tato varianta již plně spadá do stupně Ha A1 a propůjčuje tomuto zlomkovému depotu poněkud mladší ráz (*Kytlicová 2007, 29*).

Jehlice typu Weißig

Jehlice typu Weißig (*obr. 1:24*) je, kromě dvou exemplářů z eponymního saského depotu Weißig (BD–Ha A1) náležícího lužické kultuře, zastoupena také několika dalšími středoněmeckými nálezy. V Čechách byl tento typ jehlice pozorován v depotu Klobuky (1), který je datován do období Ha A1 a je současný s depotem Weißig, a nově také 1 exemplářem nalezeným v jižních Čechách. Na území Čech je obsažena pouze v depotech severoalpského okruhu a de facto svědčí o probíhajících kontaktech mezi oběma kulturními okruhy. Depot z Klobuk (okr. Kladno) byl nalezen v severozápadní části středních Čech a představuje prozatím nejvzdálenější doklad kontaktu mezi saským okruhem LPP a okruhem SAPP v Čechách. Na distribuci těchto jehlic měla pravděpodobně zásadní vliv říční doprava a nelze opomenout také možnost teorie difuze, tedy že mohlo dojít k pohybu artefaktů nebo myšlenek, které by stály za nálezy těchto artefaktů mimo území jejich vzniku a blízkého okolí.

Pro vznik jehlice typu Weißig měla nespíše zásadní význam výše popisovaná varianta Lažany. Její vznik lze však také spatřovat v pokračování vývoje menších a jemnějších meklenburských jehlic (*Coblentz 1952, 96*) a nejsou vyloučeny ani vlivy jihozápadní oblasti popelnicových polí (*Kytlicová 2007, 27*). Nelze však příliš pochybovat o tom, že mateřskou oblastí vzniku jehlice typu Weißig je území Saska, kde se zformovala do své typické podoby. Chronologicky ji řadíme na konec střední doby bronzové s trváním do mladší doby bronzové.

Jehlice s ouškem typu Únětice

V depotu Lažany II (BD) se nachází jehlice s ouškem typu Únětice (*obr. 1:25*), což je výrazná chronologická anomálie. Na našem území jde zatím o jediný případ, kdy se objevil artefakt ze starší doby bronzové v depotu z mladší doby bronzové.

Jehlice v depotech okruhu LPP na Moravě

Z moravského okruhu LPP je nutné zmínit typy jehlic, které se nenacházejí v depotech z ostatních sledovaných lužických oblastí. Z depotu Lešany II (Ha A2) pocházejí 2 jehlice s jednoduchou terčovitou hlavicí, které nemají větší chronologickou průkaznost (*Salaš 2005, 105*).

Jehlice typu Blučina se nachází v počtu 1 kusu v depotu Hrabová datovaném do stupně Ha B1, kde představuje antikvovaný typ (*Salaš 2005, 108*). Pro datování této jehlice jsou zásadní depoty z Blučiny, díky nimž je prokázána vazba popisovaného artefaktu na časný stupeň popelnicových polí (tzv. horizont Blučina). Oblast jeho původu můžeme zasadit na jižní Moravu, která přísluší středodunajskému okruhu popelnicových polí. S jehlicí typu Blučina, která má 2 varianty, se setkáváme na poměrně rozsáhlém geografickém území, např. v severovýchodních Čechách, Sasku, zemích bývalé Jugoslávie, Dolním Rakousku, severozápadním Maďarsku a severní Itálii (*Říhovský 1979, 101–102*).

Jehlice s vývalky na krčku je v moravské oblasti LPP zastoupená ve 4 případech. Celkem 2 kusy pocházejí z depotu Lešany II (Ha A2) a jsou reprezentovány mladším typem Velemszentvid, který je typický pro střední a mladší stupeň popelnicových polí s centrem produkce a výskytu kolem výšinného sídliště ve Velemszentvidu v maďarském Zadunajsku (*Říhovský 1979, 105; Salaš 2005, 108*). Z oblasti Maďarska se tato jehlice šířila přes Moravu a Štýrsko směrem na západ do Horního Rakouska, severního Tyrolska, Vorarlberska až do Švýcarska. Ojedinele se vyskytuje v Čechách, dolním Hesensku a severním a středním Německu (*Říhovský 1979, 105*).

Z depotu Žárovice-Hamry II (Ha A1) a Štramberk IV (Ha B1) pochází jedna jehlice typu Moravičany, která není na rozdíl od typu Velemszentvid chronologicky citlivá. Vyskytuje se od konce střední doby bronzové až po začátek doby halštatské, především v oblasti okruhu LPP s největší koncentrací na severní Moravě (*Salaš 2005, 108*). Ze Štramberka IV také evidujeme jednu jehlici s vodorovně žebrovanou kulovitou hlavicí, která nepředstavuje chronologicky citlivý typ (*Salaš 2005, 108*).

Další samostatně se vyskytující jehlice v depotech LPP na Moravě jsou 2 jehlice s miskovitou hlavicí z depotu Lešany II (Ha A2), které náleží do středního a mladšího stupně popelnicových polí (*Salaš 2005, 109*). Jejich rozšíření se omezuje zejména na jihovýchodní části střední Evropy s centrem v severovýchodní a střední části Čech, na Moravě, v Dolním Rakousku, západním Slovensku a téměř celém Maďarsku (*Říhovský 1979, 213*).

3. ZÁVĚR

Závěrem můžeme konstatovat, že deponování jehlic se váže především na mladší dobu bronzovou a z hlediska jejich četnosti v depotech se zcela zřetelně projevuje rozdíl mezi okruhem SAPP a LPP. U okruhu SAPP patří jehlice se 171 kusy mezi ty početnější artefakty, které se v depotech vyskytují, ale je nutné si všimnout jejich vazby pouze na zhruba jednu čtvrtinu depotů tohoto okruhu. U okruhu LPP můžeme považovat jehlice za ojedinelý a vzácný artefakt, který se v depotech nachází jen velmi zřídka. Tento stav u LPP se projevil ve všech sledovaných oblastech, tedy na území Čech, Moravy a Saska. Pro oba okruhy je společný značný výskyt jehlic v hrobových nálezích, který lze demonstrovat na podrobné analýze lužických pohřebišť ze středního Polabí (okr. Kolín, Kutná Hora, Nymburk). Zde jsme z celkového počtu 103 pohřebišť, zachytili bronzové nálezy jen na 29 lokalitách s tím, že největší podíl patřil právě jehlicím (52), což překračuje početně všechny jehlice z lužických depotů na území Čech. Příčinu můžeme spatřovat zejména v tom, že zemřelí byli pohřbíváni s osobní výbavou, která sestávala zřejmě z oděvu, jenž byl ve většině případů sepnutý právě námi sledovanou jehlicí (vzácněji sponou). Tito zemřelí pravděpodobně náleželi místní elitě, jelikož na těchto zkoumaných pohřebišťích byla většina hrobů bez bronzových přídavek. Oproti sekerkám a srpům, které se nacházejí jen v depotech a nikoliv v hrobech, jsme u jehlic tuto výraznou anomálii nezaznamenali.

LITERATURA

- Adamczyková, J. 1953:* Chronologická průkaznost vázičkovité jehlice v Československu, *Archeologické rozhledy* 5, 666–672.
- Brunn, W. A. von 1968:* *Mittledeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit. Römisch-Germanische Forschungen* 29. Berlin.

- Coblentz, W. 1952: Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens. Dresden.
- Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Praagensesque 6. Brno.
- Jiráň, L. et al. 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.
- Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde 20/12. Stuttgart.
- Praumová, R. 2010: Pohřební ritus mohylové kultury střední doby bronzové v Čechách a na Moravě. Nepubl. diplom. práce. Západočeská univerzita. Plzeň.
- Říhorský, J. 1979: Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet. Prähistorische Bronzefunde 13/5. München.
- Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. Brno.
- Štefl, J. 2010: Hromadné nálezy z období popelnicových polí v Čechách a Sasku. Nepubl. rigorózní práce. Západočeská univerzita. Plzeň.
- Vokolek, V. 2003: Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách. Fontes Archaeologici Pragenses 27. Pragae.

DIE GRUNDTYPOLOGIE VON DEN NADELN IN DEN BRONZEHORTFUNDEN DER URNENFELDERKULTUR AUF DEM GELÄNDE BÖHMENS, MÄHRENS UND SACHSENS

Die vorgelegte Studie beschäftigt sich mit dem Vorkommen von den Nadeln auf dem Gelände Böhmens in der Zeit der Urnenfelderkultur, wohin auch die Nordalpen- und Lausitzer Urnenfelderkultur gehören. Im Fall von den Urnenfeldern der Lausitzer Urnenfelderkultur ist die Aufmerksamkeit ebenfalls den benachbarten Gebieten Mährens und Sachsens gewidmet. Bei den Nadeln wurden alle Typen, die in den Hortfunden der erwähnten Gebiete auftreten, aufarbeitet, wobei man sich auf ihre Menge, chronologische Einreihung sowie auf den Ort des Ursprunges konzentrierte.

Die ausführliche Analyse der Vertretung von den Nadeln in den Hortfunden bestätigte nicht nur die gemeinsamen, sondern auch die unterschiedlichen Merkmale zwischen beiden kulturellen Kreisen. Die beiden Kreise haben die gemeinsame Bindung der Nadeln vorwiegend in der jüngeren Bronzezeit, da sie in der späteren Bronzezeit in den Hortfunden nur vereinzelt auftreten. Der ausdrucksvollste Unterschied besteht in der Häufigkeit von den Nadeln in den Hortfunden sowie in der Variabilität von den Typen, die eindeutig im Raum der Urnenfelderkultur in den Nordalpen überwog. Auf der zweiten Seite sind die Nadeln im Raum der Lausitzer Urnenfelderkultur vorwiegend in der Grabausstattung vertreten. Die Anwesenheit von den Nadeln in den Hortfunden zeugt zuverlässig von den Kontakten zwischen beiden kulturellen Kreisen. Als Beispiel dient die Nadel des Typs Weißig, die mit Sicherheit den Kontakt zwischen der sächsischen Gruppe der Lausitzer Urnenfelderkultur und dem kulturellen Nordalpenkreis in Böhmen belegt.

Taf. 1. Die Vertretung von den Nadeln aus dem Nordalpenkreis und dem Kreis der Lausitzer Urnenfelderkultur auf dem Gelände Böhmens, Mährens und Sachsens

Abb. 1. Die Grundtypologie von den Nadeln aus den Bronzehortfunden (Böhmen, Sachsen)